

2. Základní charakteristika území, sídelní a správní struktura

2.1 Charakteristika území

Území Karlovarského kraje se vyznačuje značnou vnitřní diferenciací, jak z hlediska přírodních podmínek, tak z hlediska hospodářské struktury a stavu životního prostředí.

Karlovarský kraj je **nejzápadnějším** územím České republiky. Více než polovinu celkové délky hranic tvoří hranice se Spolkovou republikou Německo, a to na západě s Bavorskem a na severu se Saskem. Jižním sousedem je Plzeňský kraj a na východě se rozkládá kraj Ústecký. Téměř celé území kraje spadá do povodí Ohře, do jihovýchodní oblasti zasahuje povodí Berounky a ze severních svahů Krušnohoří jsou vody odváděny do saských přítoků Labe. Ráz krajiny je převážně pahorkatinný. Na sever od Ohře se táhnou Smrčiny a Krušné hory, které tvoří přírodní hranici s Německem. Jižně od Ohře, na bavorské hranici, leží Český les a směrem do vnitrozemí Slavkovský les a Doupovské hory. Na jihu území se rozkládá Tepelská vrchovina. Nejvyšším bodem kraje je krušnohorský Klínovec (1 244 m n.m.), nejnižší místo (320 m n.m.) leží na hranicích kraje v okrese Karlovy Vary. V okrese Cheb se nadmořská výška pohybuje mezi 418 až 820 m n.m. a v okrese Sokolov mezi 375 až 820 m n.m.

Z klimatického hlediska Karlovarský kraj odpovídá spíše **mírně teplé oblasti** s cca 30 letními dny, 130 dny mrazovými, průměrnou roční teplotou nad 6°C a 700 mm průměrného ročního úhrnu srážek. Místy, zejména na severu kraje v Krušných horách a také na jihovýchodě (severně od Mariánských Lázní) má klima již parametry oblasti chladné – okolo 20 letních dnů, 160 dnů mrazových, roční průměrná teplota vzduchu okolo 5°C s ročním průměrným úhrnem srážek až 1 000 mm. Charakter klimatu a půd zde nevytváří vhodné podmínky pro rozvoj zemědělství.

Karlovarský kraj je po kraji Libereckém **druhým nejmenším** a svou **rozlohou** 3 314,6 km² zaujímá 4,2% rozlohy České republiky. Rozloha zemědělské půdy 1 246,2 km² je jako v jediném kraji menší než rozloha lesních pozemků. Podíl orné půdy 17,2% nedosahuje o 21,6 procentního bodu podílu ČR, zatímco podílem trvalých travních porostů 19,3% převyšuje celorepublikový průměr o 7,0 procentního bodu. Zalesněná plocha 1 433,0 km² představuje podíl zalesnění 43,2%, zatímco v celé České republice dosahuje zalesnění pouze 33,5%.

Kultura a společenský život jsou pojmy, které neodmyslitelně patří k lázeňským i historickým místům kraje. Karlovarský kraj žije ve všech těchto sférách bohatým životem, což dokládá řada festivalů, slavností a dalších akcí, které jsou známy i v zahraničí. V Karlových Varech je to například Mezinárodní filmový festival, Folklorní festival, Tourfilm, Mezinárodní jazzový festival Jazz Fest, Dvořákův karlovarský podzim, Pěvecká soutěž A. Dvořáka, v Mariánských Lázních Chopinův festival, ve Františkových Lázních Hudební léto a Týden Johanna Strausse, v Chebu Mezinárodní Jazzový festival, koncerty mládežnických dechových hudeb FIJO, Chebské varhanní léto. V dalších místech kraje mají dlouholetou tradici například Filmový a televizní festival Oty Hofmana v Ostrově, Loketské kulturní léto i Loketské jazzové jaro. Významnou kulturní a společenskou událostí je každoroční zahájení lázeňské sezóny ve všech lázeňských městech kraje a turistické sezóny v Chebu.

I když hlavním turistickým cílem jsou **lázeňská místa**, nabízí se v Karlovarském kraji celá řada dalších atraktivních lokalit – historická města, kulturní památky i přírodní zajímavosti. Historií láká jedno z nejstarších měst v České republice – město Cheb, kde se nachází Chebský hrad, jedna z nejkrásnějších středoevropských románských památek. Dalším historicky atraktivním městem je město Bečov nad Teplou, s hradem Bečov a s druhou nejceněnější kulturní památkou (po korunovačních klenotech), s relikviářem sv. Maura. Za zhlédnutí stojí historická jádra měst Loket s hradem Loket, Horní Slavkov a Jáchymov. Cílem výletů mohou být hrady nebo zámky Chyš, Valeč, Vildštejn u Skalné, Seeberg - Ostroh u Chebu, Hauenštejn, Andělská Hora a Kynžvart. Nebo také premonstrátský klášter Teplá nabízející mimo jiné historickou knihovnu s 82 000 svazky.

Na území Karlovarského kraje se nachází přes 80 **chráněných lokalit** všech kategorií. Unikátním krajinným celkem je Chráněná krajinná oblast Slavkovský les. Nejceněnějšími lokalitami jsou soubor rašelinišť u Kladské, hadovcový hřeben u Pramenů, Soos na Chebsku, skalní městečko Svatošské skály u Lokte, naleziště perlorodky říční na Ašsku, horská rašeliniště v Krušných horách. Poblíž Františkových Lázní určitě zaujme národní přírodní památka Komorní hůrka, jež je nejmladší vyhaslou sopkou u nás.

2.2 Sídlní struktura

Současný **stav osídlení** je výsledkem více než padesátiletého naprosto nepřírozeného vývoje. Nuceně opuštěná sídla se podařilo po 2. světové válce osídlit jen zčásti. Mnoho sídel bylo dále zlikvidováno ve vojenských prostorech v Doupovských horách, ve Slavkovském lese a v hraničním pásmu. Na Sokolovsku byla likvidována sídla v důsledku rozšiřování těžby hnědého uhlí. Charakter osídlení výrazným způsobem ovlivnila tzv. středisková sídlní soustava. Její uplatňování přispělo k značnému vylidnění venkovského prostoru a k destrukci ekonomického a sociálního prostředí venkovských sídel. Oblast Chebské a Sokolovské pánve je silně urbanizovaná a jsou zde koncentrovány výrobní funkce. Okrajové horské polohy jsou velmi řídké osídleny a mají předpoklady pro rozvoj rekreační funkce.

Vývoj **sídlní struktury** Karlovarského kraje doznal v období uplynulých 40 let značných změn. Po poválečné stabilizaci bylo v kraji při sčítání v roce 1961 celkem 192 obcí s 565 částmi. Po roce 1974 docházelo k radikálně prosazované integraci menších obcí, takže se jejich celkový počet výrazně snížil. K 1.1.1980 bylo v kraji jen 87 obcí s 505 částmi. Po roce 1989 v důsledku prosazování občanského principu územní samosprávy a zvyšování pravomoci i odpovědnosti obcí a měst se některé bývalé menší obce opět osamostatnily a při sčítání v roce 1991 měl Karlovarský kraj již 124 obcí, počet částí se nezměnil. V posledním desetiletí trend osamostatňování obcí dále pokračoval, a tak v Karlovarském kraji podle současného administrativního členění existovalo k 31.12.2004 celkem 132 obcí (nejméně ze 14 krajů ČR), s 516 částmi. Na každou obec připadá v průměru 3,9 částí, což je po Hlavním městě Praze nejvyšší počet. Celý kraj se rozkládá na 3 315 km², přičemž na každou obec připadá 25,1 km² (tj. 2. pořadí ze 14 krajů ČR). Dnešní průměrná demografická velikost obcí Karlovarského kraje překračuje celostátní hladinu. Ačkoliv v kraji žije nejméně obyvatel (304 588), průměr na jednu obec 2 305 obyvatel řadí kraj na 4. místo v rámci celé ČR. Hustotou obyvatel 91,9 obyvatel na km² pak připadá kraji 11. místo. V rámci kraje vykazuje nejvyšší hustotu obyvatelstva okres Sokolov (123,8), nejnižší pak okres Karlovy Vary (74,6), což je dáno zejména vlivem velké rozlohy neobydleného Vojenského újezdu Hradiště. Poměrně velká rozdílnost v hustotě osídlení je dána dlouhodobě odlišným ekonomickým vývojem okresů i rozdílnými přírodními podmínkami.

Tab. 2.2.1 Základní ukazatele sídlní struktury k 31. 12. 2004

	Rozloha (km ²)	Obyva- telstvo	Počet			Hustota obyvatel na 1 km ²	Podíl obyvatel žijících (%)	
			obcí	z toho měst	částí obcí		ve městech nad 10 000 obyvatel	v ostatních městech
Karlovarský kraj	3 315	304 588	132	28	516	91,9	55,2	25,4
Cheb	933	89 838	39	9	160	96,3	67,2	17,5
Karlovy Vary	1 628	121 430	55	9	255	74,6	56,6	21,7
Sokolov	754	93 320	38	10	101	123,8	41,9	37,9

Statut města má v kraji celkem 28 obcí, v nichž žije 79,8% obyvatel, přitom v 7 městech nad 10 000 obyvatel žije 55,2% obyvatel kraje.

Osamostatňováním obcí i jejich nerovnoměrným vývojem se změnila **velikostní struktura obcí**. V minulých letech docházelo k opětovnému nárůstu počtu malých obcí do 200 obyvatel. Počtu měst nad 5 000 obyvatel v kraji se tyto změny téměř nedotkly. Důsledkem pokračující koncentrace obyvatelstva do velkých měst byla skutečnost, že ve městech nad 5 000 obyvatel bylo od roku 1961 do roku 1980 soustřeďováno stále více bydlícího obyvatelstva v kraji. Od sčítání v roce 1991 se tento vývoj obrátil a dochází dále ke snižování podílu bydlících obyvatel ve velkých městech.

Tab. 2.2.2 Sídlní struktura podle velikostních skupin obcí

	Obce s počtem obyvatel							
	do 299		300 - 999		1 000 - 4 999		5 000 a více	
	počet obcí	počet obyvatel	počet obcí	počet obyvatel	počet obcí	počet obyvatel	počet obcí	počet obyvatel
Karlovarský kraj	35	6 615	54	29 084	30	63 327	13	205 562
Cheb	15	2 707	12	6 093	8	15 251	4	65 787
Karlovy Vary	12	2 150	28	14 951	12	27 050	3	77 279
Sokolov	8	1 758	14	8 040	10	21 026	6	62 496

K 31.12.2004 mělo 89 obcí Karlovarského kraje méně než 1 000 obyvatel a žilo v nich 11,7% obyvatel. Ve velikostní skupině obcí 1 000 – 4 999 obyvatel žilo ve 30 obcích 20,8% obyvatel. Nejvíce obyvatel (67,5%) připadlo na 13 obcí s více než 5 000 obyvateli. Krajskou metropolí Karlovy Vary obývá 16,9% obyvatel kraje.

Mezi jednotlivými okresy kraje jsou poměrně významné rozdíly v sídelní struktuře. Zatímco v okrese Cheb žije 73,2% obyvatel v obcích s více než 5 000 obyvateli, v okrese Karlovy Vary je to jen 63,6%. O 5,5 procentního bodu je rozdíl ve struktuře zastoupení mezi okresy u velikostní skupiny obcí s 300 – 999 obyvateli i s 1 000 – 4 999 obyvateli. Ačkoliv je v Sokolovském okrese 10 měst (ve zbývajících okresech po 9 městech), jde převážně o menší města. Ve městech nad 10 000 obyvatel žije jen 41,9% obyvatelstva, zatímco v okrese Cheb 67,2%.

Základním trendem **migrace** posledních let je přesun obyvatelstva mezi velkými městy a jejich zázemím. V menších obcích přiléhajících přímo k velkým městům se soustřeďuje nová výstavba, a to převážně rodinných domů. Důvodem je minimální doba dojezdu do měst, příznivá cena stavebních pozemků a atraktivní prostředí v blízkosti přírody.

2.3 Územně správní vývoj

Samosprávný Karlovarský kraj vznikl dne 1.1.2000 rozdělením původního Západočeského kraje. Součástí kraje se staly okresy Cheb, Karlovy Vary a Sokolov, které všechny patří mezi hraniční oblasti České republiky.

Cílem vzniku samosprávných krajů bylo naplnění myšlenky reformy veřejné správy, a to zavedení více demokracie do rozhodování o věcech regionálního významu, přiblížení veřejné správy občanům, umožnění jim větší veřejné kontroly a dát jim právo, aby si v samostatných volbách vybrali své reprezentanty.

S účinností od 1.1.2003 byly zákonem č. 314/2002 Sb. stanoveny správní obvody obcí s rozšířenou působností (SO ORP) a správní obvody pověřených obecních úřadů (POÚ). Tato nová správní struktura byla vytvořena za účelem rozšíření výkonu státní správy u vybraných obcí po zániku okresních úřadů k 31.12.2002. Karlovarský kraj je tvořen celkem 7 SO ORP, v tom je po 1 pověřeném úřadu v Aši, Chebu, Kraslicích, Mariánských Lázních a v Ostrově, 4 POÚ jsou v Karlových Varech a 5 POÚ je v Sokolově.

Tab. 2.3.1 Vybrané údaje o správních obvodech obcí s rozšířenou působností k 31. 12. 2004

	Rozloha (km ²)	Obyva- telstvo	Počet			Hustota obyvatel na 1 km ²	Podíl obyvatel žijících (%)	
			obcí	z toho měst	částí obcí		v sídelním městě	v ostatních městech
Karlovarský kraj	3 315	304 588	132	28	516	91,9	52,8	26,9
v tom SO ORP:								
Aš	144	17 266	5	2	22	119,9	74,2	13,2
Cheb	497	50 862	21	5	106	102,3	65,8	23,2
Karlovy Vary	1 196	89 054	40	6	177	74,4	57,9	22,5
Kraslice	265	14 094	8	2	29	53,2	50,8	24,3
Mariánské Lázně	405	24 715	14	3	56	61,0	57,0	18,8
Ostrov	319	29 371	14	2	54	92,1	58,5	11,0
Sokolov	489	79 226	30	8	72	162,0	31,2	46,2

Zatímco z hlediska rozlohy a absolutního počtu obyvatelstva je největším SO ORP Karlovy Vary, v relativním přepočtu obyvatel na km² patří však mezi méně zalidněné (74,4 obyv. na km²), což je ovlivněno již zmíněnou velkou rozlohou neobydleného Vojenského újezdu Hradiště. Právě ve výrazně rozdílných hodnotách hustoty zalidnění se odráží dlouhodobě odlišný ekonomický vývoj jednotlivých oblastí. Relativně nejlidnatější je SO ORP Sokolov (162,0 obyv. na km²) oproti nejméně zalidněnému SO ORP Kraslice (53,2 obyv. na km²).

Nejvyšší koncentraci obyvatel do měst vykazují SO ORP Cheb (89,0%) a Aš (87,4%), kde je i nejvíce obyvatel koncentrováno do sídelního města (74,2%). Nejodlišnější struktura městského osídlení je v SO ORP Sokolov, kde je do sídelního města soustředěno jen 31,2% obyvatel a oproti krajskému průměru zde žije v ostatních městech o téměř 20 procentních bodů více obyvatel (celkem 46,2%). Počtem 8 měst převyšuje Sokolovský SO ORP ostatní správní obvody.